

**Evinék û Du Mesnewî: Danberheveke Naverokî ya Leyla û
Mecnûna Sewadî û Leylâ wû Mecnûna Fuzûlî**

Şehmus Kurt¹

**Bir Aşk İki Mesnevî: Sewadî'nin Leyla û Mecnûn'u ile Fuzûlî'nin
Leyla wû Mecnûn'ununun İçerik Açısından Karşılaştırması**

Özet

Bir halk hikayesi olarak bilinen Leyla ile Mecnûn adlı hikaye birçok şair tarafından manzûm bir anlatı olarak mesnevî kalıbında yeniden yazılmıştır. Kendisinden önce de Farsça yazılan nüshaları olmakla birlikte, Nizamiy-i Gencewî, Leyla û Mecnûn adlı mesnevisi ile bu hikâyeyi dünya çapında duyurmuş ve yaygınlaştırmıştır. Bu ünlü hikaye birçok şair tarafından Türtçe ve Kürtçe olarak da mesnevî tarzında yazılmıştır. Fuzûlî aynı hikâyeyi “Leyla ve Mecnûn” adıyla Türkçe, Sewadî de “Leyla û Mecnûn” adıyla Kürtçe yazmıştır. Bu çalışmada Fuzûlî'nin *Leyla wû Mecnûn*u ile Sewadî'nin *Leyla û Mecnûn*unu içerik yönünden karşılaştırıp, içerik, şahıslar ve konu bakımında benzerlik ve farklılıklarını ortaya çıkarmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Mesnevî, Leyla ile Mecnûn, Fuzûlî, Sewadî, Karşılaştırma.

Kurte

Çîroka bi navê *Leyla û Mecnûn*, ya ku di eslê xwe de çîrokeke gelêrî ye, ji aliyê gelek helbestkarên Rojhilata Naverast ve wek çîrokeke menzûm di qalibê mesnewiyê de hatiye vehonandin. Herçend beriya wî jî ev çîrok bi farisî hatibe hûnandîn jî Nîzamiyê Gencewî bi mesnewîya xwe ya bi navê *Leyla û Mecnûnê* ve ev çîrok li dinyayê navdar û berbelav kiriye. Ev çîroka navdar ji aliyê gelek hesbestkaran ve bi tirkî û kurdî jî wek mesnevî hatiye honandin. Heman çîrok ji aliyê Fuzûlî ve bi navê “*Leyla wû Mecnûn*” bi tirkî, û ji aliyê Sewadî ve jî bi navê “*Leyla û Mecnûn*” bi kurdî hatiye vehonandin. Di vê xebatê de em dê *Leyla wû Mecnûna* Fuzûlî û *Leyla û Mecnûna* Sewadî ji aliyê naverokê ve bidene ber hev û hewl bidin ku wekhevî û cudahiyan naverokî, lehengî û mijarî derbixin meydane.

Peyvên Sereke: Mesnevî, Leyla û Mecnûn, Fuzûlî, Sewadî, Danberhev

¹ Arş. Gör. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü, Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, sehmuzkurt@gmail.com, 0000-0003-1083-8133.

One Love and Two Mathnawis: A Contentwise Coparasion Between Sewadî's Leyla and Mecnun and Fuzuli's Leyla wu Mecnun

Abstract

The story named Leyla and Mecnun, originally a folk tale, was transmitted in verse as Mathnawi by many Middle Eastern poets. Although there were copies in Persian language earlier, Nizami Ganjavi made this story a worldwide story through his Mathnawi named Leyla u Mecnun. This famous story was handed down by many poets in Turkish and Kurdish languages as a mathnawi. The same story was written by Fuzûlî under the name Leyla wû Mecnûn in Turkish and by Sewadî under the name Leyla û Mecnûn in Kurdish. In this study, we will compare Fuzûlî's Leyla wû Mecnûn and Sewadî's Leyla û Mecnûn to show their similarities and differences in terms of content, cast, and theme.

Keywords: Mathnawi, Leyla and Mecnun, Fuzûlî, Sewadî, Comparison.

Extended Abstract

The story of Leyla and Mecnûn, which is actually known as a folktale, was rewritten by many Middle Eastern poets in the form of a narrative. To some researchers the story of Leyla and Mecnun is a true one that takes place during the reign of the Umayyads, Marwan, the son of Hakem, or in the VII century between an Arab poet Qays, the son of Mulawah Amiri, and Leyla, the daughter of Mehdi, the son of Sa'ad Amiri. Although this is confirmed by many researchers with references from scholars such as Hussein M. Sidiq and Hushmet Muayed. However, it is reported with references to Hassan Zulfeqari, Jan Rypka and Taha Hussein that according to others, the story of Leyla and Majnun is a legend and based on the ancient stories of Babylon. And lastly, to a third views the sources of this story are some stories in Arabic language and they are based on the poems of a poet named Qays. Although there were copies in Persian before him, Nizamiy-i Gencewi made this story famous and spread it all over the world with his mathnawi called Layla and Majnûn. This famous story was written by many poets in Turkish and Kurdish in mathnawi style as well. Fuzûlî wrote the same story in Turkish under the name "Leyla wû Mecnûn" and Sewadî wrote the same story in Kurdish under the name "Leyla û Mecnûn". Sources of the history of Kurdish literature mention the name Sewadî as Kharis Bitlisi or Haris Bitlisi. However from the newest researche it is clear that the poet known as Sewadi identified himself only with this name, and apart from this nickname, noone is known as Kharis/Harris in the classical Kurdish literature. It is still a great wonder why Sewadî used only his nickname, and why he did not write his name. According to many Kurdish literature experts the year of his birth is 1758, but according to the new researches on tth couplets of his works, the date given i.e. 1758, is the year tha Leyla and Majnun was written not the year of Sewadî's birth. In Rudenko's edition, Sewadî's "Layla û Mecnûn" text consists of 20 titles and 740 couplets. Nubihar's edition of the same

mathnawi consists of 20 titles and 771 couplets; Parviz Jahany's work on the same mathnawi consists of 23 titles and 779 couplets. It is clear that the product of Sewadi is much shorter than Leyla and Majnun in other languages. For example, Leyla and the Gencewi Council, which has become the source of many Leyla and Majnun's and the following assemblies, consists of 45 titles and 4,718 couplets, and Leyla and Majnun of Fuzuli consists of 31 titles and 3,035 or 3,086 couplets. Fuzuli's Leyla and Majnun is one of the most widespread mathnawis in Islamic and Turkish literature. It has been printed dozens of times in Arabic and Latin script so far. It has also been translated and printed in Armenian, Russian, German, English and Spanish. In this study, Fuzûlî's "Leyla wû Majnûn" and Sewadî's "Leyla û Majnûn" are compared to uncover their similarities and differences in terms of content, characters and theme.

Destpêk

Çîroka bi navê Leyla û Mecnûn ji aliyê gelek helbestkarên ereb, fars, tirk, ûrdû û kurd ve wekî çîrokeke menzûm di qalibê mesnewiyê de hatiye vehonandin; digel ku berîya Nîzamiyê Gencewî (m.1209 m.) jî ev çîrok bi farisî hatibe honandin jî wî bi mesnewiya xwe ya bi navê Leyla û Mecnûnê ve ev çîrok li dinyayê navdar û berbelav kiriye (Kırlangıç, 2008:50; Adak, 2014:100; Jahany, 2015:14-16). Herwisa Dêhlewî (m. 725 k.), Sûheylî (m. 1512), Hatîfî (1531), Mektebî (m. 1481) û Camî (1492) farisnûsên din ên navdar in ku xwedanê mesnewiyên Leyla û Mecnûnê ne (Jahany, 2015:14). Di edebiyata tirkî de jî ev çîrok ji aliyê zêdetirî 30 helbestkaran ve hatiye vehonandin ku navdartirînê wan Fuzûlî ye (Pala, 2006:119). Dîsa bi sê zaravayan kurdî jî (hewramî, kurmancî û soranî) ya ewil sala 1732an û ya dawî jî sala 1985an, heta niha herî kêr 14 mesnewiyên bi navê Leyla û Mecnûnê hatine nivîsin (Adak, 2014:112; Jahany, 2015:15; Sönmez, 2020:78). Ev çîroka ku bêyî wusleta li darê dinyayê bi dawî dibe, di nava gelên Rojhilata Navîn de wek çîrokeke gelêrî jî gelek berbelav e. Diyar e ku ji ber vê taybetmendiya çîroka Leyla û Mecnûnê, helbestkarên ji her pênc edebiyatên Rojhilata Navîn, wate ereb, tirk, faris, ûrdû û kurdan berê xwe dane wê û ew wek çîrokeke menzûm di qalibê mesnewiyê de vehonandine.

Hejmar	Berhem	Zarava	Sal
1.	Leyla û Mecnûna Mela Mihemedê Qulî Kendûleyî	Hewramî	1732
2.	Leyla û Mecnûna Xanayê Qubadî	Hewramî	1741
3.	Leyla û Mecnûna Mîrza Şeffî'ê Kulyayî	Hewramî	1834
4.	Leyla û Mecnûna Mela Weledxan	Hewramî	1885
5.	Leyla û Mecnûna 'Ebdulqadir Debayan	Hewramî	1985
6.	Leyla û Mecnûna Sewadî	Kurmancî	1759
7.	Leyla û Mecnûna Mela Mehmûdê Bayezîdî	Kurmancî	1858
8.	Leyla û Mecnûna Şêx Mihemed Can Aqtepî	Kurmancî	1884
9.	Leyla û Mecnûna 'Hecî 'Ebdulfettahê Hezroyî	Kurmancî	1975
10.	Leyla û Mecnûna Mela Mihemedê Hezanî	Kurmancî	1982
11.	Leyla û Mecnûna 'Ebdulcebbar Axayî Kanî	Soranî	1969
12.	Leyla û Mecnûna Mela Fercî Salih Şekîb	Soranî	1942
13.	Leyla û Mecnûna 'Elî Kemal Bapîr	Soranî	1950
14.	Leyla û Mecnûna Zarî	Soranî	1976

Tablo 1: Leyla û Mecnûnên bi Kurdî hatine nivîsandinê. **Çavkanî:** Nesim Sönmez, "Berawirdkirina Karekera 'Newfel û Sehneyên Newfelî' di Leyla û Mecnûna Nîzamî û Sewadî da. Mukaddime, 11 (1). r.79.

Di vê xebatê de em dê mesnewîya Leyla û Mecnûn a helbestkarê kurd Sewadî bidin nasîn, li ser honandina çîrokê, lehengên wê, ziman û uslûba helbestkarî û çend aliyên din bisekinin; herwisa em dê analîza rûxsarî û ya neverokî jî bikin. Paşê jî em dê wê berhema Sewadî li gel Leyla wû Mecnûna Fuzûlî berawird bikin

û li ser hevbeşî û cudahiyên naverokî yên her du mesnewiyan rawestî da derbixin holê ka her du helbestkaran çîrok bi çi awayî vegêrane.

Li gorî Adak (2014:100-101) çîroka Leyla û Mecnûnê serpêhatiyeye rastîn e ku di dema hikûmdarê Emewiyan, Merwan kurê Hakem (m. 685 m.) de, ango di sedsala VIIan de di navbera helbestkarekî ereb, Qays kurê Mulewwehê Amirî û Leyla keça Mehdi kurê Se'edê Amirî de derbas dibe. Herwiha Jahany (2014:10) jî bi referansên ji zanyarên wekî Huseynê M.Sidîq û Hişmetê Mueyed van agahiyên Adak piştrast dike, lê belê Jahany bi referansên ji Hesênê Zulfecarî, Jan Rypka û Taha Huseyn radigihîne ku li gorî hinek kesan çîroka Leyla û Mecnûnê efsaneyek e û bingeha xwe ji çîrokên kevnare yên Babilê digire. Li gor fikra Kırlangıç (2008:50) jî çavkaniyên vê çîrokê, hinek çîrokên bi erebî ne û ew li dor helbestên helbestkarekî bi navê Qeys hatiye honandin.

Li gor hinek çavkaniyan (Adak,2014; Jahany,2015) kurteya çîroka Leyla û Mecnûnê wisa ye: *Dewlemendekî 'ereb heye ku ji bilî zarokekî xwedanê her tiştî ye. Ew dewlemend hêvî, lawa û diayan ji Xwedê dike da zarokekî wî çêbibe û ji bo qebûlbûna wan diayan jî xêr û tesedîqan belav dike. Di dûmahikê de Xwedê diaya wî dipejirîne û kurekî dide wî. Ew kurê xwe wek Qeys bi nav dike. Gava Qeys têra xwe mezin dibe û tê wextê xwendinê, dêûbavên wî, wî dişînin mektebê. Li mektebê kurik û keçik li gel hev dixwînin. Li wê derê Qeys keçikeke gelek delal a bi navê Leylayê dibîne û dilê her duyan dikeve hev. (Li gorî kurteya ku Adak dide, Qeys û Leyla di wextê çerandina heywanan de hevdu nas dikin.) Piştî ku evîna wan di nava xelkê de deng dide, malbata Leylayê wê li malê heps diken û nahêlin derkeve derve. Li ser vê yekê her du evîndar ji hev cuda dikevin û ji derdê evînê dinalin. Li ser vê yekê Qeys bi hêviya dîtina Leylayê her diçe ber derê mala bavê wê, lê bi çi awayan nikarê wê bibîne. Qeys bi derdê evînê dîn û şêr dibe û dikeve çol û çiyayan, dibe hevalê weş û koviyan, ji ber van tevgerên wî xelk êdî wî bi navê Mecnûn, wate dîn û şêr bi nav dike. Bavê Mecnûnî, Leylayê bo kurê xwe dixwaze lê belê bavê Leylayê wê nade. Li ser vê yekê bavê Mecnûnî wî dibe hecê da ku ji derdê evînê xilas bibe, lê belê Mecnûn li hecê diaya zêdebûna derdê xwe dike. Bavê Leylayê wê dide kesekî bi navê İbnî Selam, lê belê Leyla bi hinek hêceta ve heta mirinê ji mêrê xwe ra jinîtiyê nake. Piştî mirina mêrê xwe Leyla dixwaze ew û Mecnûn bêne ba hev, Mecnûn tê, lê belê dest nade Leylayê, li ser vê yekê Leyla ji derdê evînê dimire, piştî wê jî Mecnûn li ser gora wê dimire û wan her duyan li kêlaka hev binax dikin.*

Ji bilî vê varyanta ku li jor kurteya wê hatiye pêşkêşkirin, di nav Kurdan de çend guhertoyên çîroka Leyla û Mecnûnê yên din hene ku ji aliyê Heciyê Cindî (2008) û Sadiq B. Amêdî (2013:130) ve hatine berhevkerin. Di wan guhertoyan de ciwanekî bi navê Mecerûm (Mecnûn) heye ku şevêkê Leylayê di xewna xwe de dibîne, yan jî dema heywanan diçerîne, Leylayê ji dûr ve dibîne û lê aşiq dibe. Di hinek guhertoyan de malbata Mecerûmî, Leylayê dixwazin, di hinekan de naxwazin. Leyla û Mecerûm hevdu li ser kaniyê dibînin û pêk ve şa dibin, Mecerûm serê xwe didane ser çoka Leylayê û dikeve xewê. Leyla wî di xew da dihêle û lez dike da bigehe malbata xwe. Piştî çend mehan Leyla ji teyr û tiyuran dibihîze ku

Mecrûm hêj jî li ser kaniyê ye, di nav qamişan de di xew de ye. Leyla li ser vê yekê Mecrûmî hişyar dike, paşê li gel hev diayan diken da bibine du stêrk; diaya wan tê qebûlkirin, ew her du dildar dibin stêrkên esmanî û her sal tîn ba hev.

Rêbaza Xebatê

Çîroka *Leyla û Mecnûnê*, ya ku di nava xelkê de tê vegêran bi piranî bi vî şiklê jorîn e. Niha jî em dê berê xwe bidene mesnewiya *Leyla û Mecnûnê* ya Sewadî, lê vekolîn ka wî ev çîroka hane çawa vehonandiye û mesnewiyeke çawa anîye pê. Di vê xebatê de me xebata Parviz Jahany² ya edisyona-kritîk a li ser *Leyla û Mecnûna Sewadî* wekî bingeh hilbijartîye û mînak jî ji wê xebatê hatine wergirtin. Her çî *Leyla wû Mecnûna Fuzûlî* ye, me wekî bingeh xebata Mehmet Nur Doğan³ a li ser wê berhemê wekî bingeh hatiye wergirtin û mînak jî ji wê hatine dayîn. Wek rêza xebatê jî me ewil dîrokçe û kurteya çîroka *Leyla û Mecnûnê* ya gelêrî daye. Paşê me Sewadî û berhemên wî li gor çavkaniyên edebîyata kurdî dane nasîn û em ji aliyê naverokî ve bi berfirehî li ser *Leyla û Mecnûna wî hûr bûn*. Di bin serenavê duyem de jî me Fuzûlî û berhemên wî dane nasîn û li ser *Leyla û Mecnûna wî hûr bûn*. Herî dawî jî me di *Leyla û Mecnûna Sewadî û Leyla wû Mecnûna Fuzûlî* de ji aliyê naverokî ve berawirdkirinek pêk anî.

1. Sewadî û Berhemên Wî

Di çavkaniyên dîroka edebiyata kurdî de navê Sewadî wekî Xarisê Bitlîsî an jî Harisê Bitlîsî derbas dibe (Kurdo, 1992:122, Adak, 2014:109; Adak, 2014b:258). Li gorî Qanadê Kurdo (1992:122) sala ji dayikbûna wî 1758 e, lê belê li gorî hesaba ebcedê ya Adak (2014:110) û Jahany (2015:37) li ser malika li jêrin dikin, ew tarîxa ku Kurdo dide, angî 1758 sala nivîsîna *Leyla û Mecnûna Sewadî* ye, ne ku sala ji dayikbûna wî⁴:

Mexzê dev û lêv seiyê sî ne
Tarîx ji wî lew ji mexzê sîne⁵
[Sewadî, b.139 (Jahany, 2015:30)]

Lê dîsa jî hema bêje hemî zanyar li hev dikin ku ew di sedsala 18an de jiyaye û berhem dane. Harisê Bitlîsî bi nasnavê Sewadî navdar e. Di *Leyla û Mecnûna xwe* de li sê cihan nasnavê xwe bi kar tîne:

Bêterf û cihat û bê ser û bun
Minbe'd(i) mebê Sewadiyê sun
[Sewadî, b.67 (Jahany, 2015:106)]

2 Parviz Jahany angî wekî tê nasîn Pervîz Cîhanî. Ji ber ku di wê xebata me jê sûd wergirtîye de navê nivîskar wekî li ser nasnameyê, angî Parviz Jahany derbas dibe, me jî di vê xebatê de ew nav hilbijart. Bnr. Jahany, P. (2015). *Leyla û Mecnûna Sewadî. Teza Mastirê ya Çapnebûyî. Mardin: MAÛ. Enstîtûya Zimanên Zindî yên li Tirkîyeyê.*

3 Bnr. Fuzûlî. (Bêtarîx). *Leylâ ve Mecnun. Amd. Mehmet Nur Doğan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.* (<https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78423/fuzuluz-leyla-ve-mecnun.html>).

4 Li gorî hesaba Jahany ew dibe 1759.

5 Malikên *Leyla û Mecnûna Sewadî* yên ku di vê xebatê de wekî mînak hatine dayîn ji xebata Parviz Jahany (2015) hatine wergirtin.

Ey hezretê mucdebayê muxtar
 Naçar e Sewadiyê gunehkar
 [Sewadî, b.76 (Jahany, 2015:107)]

Ya Rebbî Sewadiyê cegerxûn
 Azad bikî bibexşî Mecnûn
 [Sewadî, b.774 (Jahany, 2015:195)]

Qanadê Kurdo di (1992:122) de wisa dinivîse: “Bi gotina A. Jaba û M.B. Rûdenko Xarîs Bitlîsî du destan nivîsîne ...”. Ji vê jêgirtinê dîyar dibe ku kesên ewil ên ku navê Xarîs Bitlîsî bi lêv kirine A. Jaba û Rûdenko bûne, û piştî ku Qanadê Kurdo ew agahî bêyî çavkaniyeke nivîskî destnîşan kiriye, navê Xarîs an jî Harîs Bitlîsî di nava cîhana zanyariya dîroka edebiyata kurdî de bi vî şiklî belav bûye. Lê belê Jahany (2015:22) li dijî vê fikrê ye, li gorî wî, navê Xarîs/Harîs xwendineke xelet a peyva “hadîs” e ku di vê malikê de derbas dibe:

Hadîs çî medî’h ke bo qedimî
 Memnû’imisal e bo ‘edîmî.
 [Sewadî, b.31 (Jahany, 2015:101)]

Dîsa Jahany (2015:23) bi referanseke ji Tehsîn Îbrahîm Doskî dibêje ku di dawiya destxeteke Leyla û Mecnûna Sewadî de ku ji aliya Mela Siraceddin Ebdulkerîmê kurê Xelîfî sala 1962an hatiye îstînsaxkirin, wiha hatiye nivîsîn: “Kuta bû kurteyek ji vehînoka bi kurdî ya çîroka Leyla û Mecnûnê li ser destê (bi destê) biçûktirînê mirovan Sewadî ku ji mirwarîda ‘Umanê wezîr Ebdulla Paşa ra nivîsî.” Li ser vê agahiyê Jahany dibêje ku ew nûsxeya ku M.Siraceddîn Ebdulkerîm îstînsax kiriye ji aliya Sewadî bi xwe hatiye nivîsîn, lewre heke ew nebûya, dê dia ji wî re hatibana kirin û li ser rehma wî fatîhe hatibana xwestin. Diyar e ku Sewadî xwe bi vî navî daye nasandin û ji bilî vî nasnavî em li hîç derê rastî navê Xarîs/Harîs nayên. Lê dîsa jî razeke mezin e ka çima Sewadî tenê nasnavê xwe bi kar înyaye, û li çu deran navê xwe nenivîsiye.

Sewadî du çîrokên navdar ên edebiyatên gelêrî û klasîk, ango Leyla û Mecnûn, herwisa Yusûf û Zuleyxa di terzê mesnewiyê de vehonandine (Kurdo, 1992: 122; Adak, 2013: 259). Lê belê li gorî Jahany (2015) Yusûf û Zuleyxa ji ber du sedeman ne ya Sewadî ye:

1. Deq heman deqa Selîmiyê (Hîzanî) ye, tenê li hinek cihan peyv jê hatine guhestinê û ji bo ku xwendevan baş tê bigihîjin, li cihê peyvên erebî da peyvên kurdî hatine dananê û kêşa wî jî di gelek cîyan de aloz bûye. Mirov dikare bêje ku ew cureyekî şîrove û sivikkirina deqê ye. Ev kara nikare bibe karê zanayekî wekî Sewadî ku kêş û zanista helbestê û wateya peyvên û karbirda wan di destên wî da wekî mûm û şîmayê nerm e.

2. Bi pêka dîroka nivîsîna Leyla û Mecnûna Sewadî û Yusûf û Zuleyxa Selîmê Silêman ew destpêk nikare bibe ya Sewadî. Lewra ku 97 sal di nîveka karên van her du helbestkarên me da heye. ... Wate Sewadî 97 salan berî Selîm berhema xwe nivîsiye (Jahany, 2015:39).

Bi ya me jî ev raveya Parviz Jahany di cih da ye, lê belê ji ber ku Qanadê Kurdo di pirtûka xwe de nivîsîye ku Yusûf û Zûleyxa ya Harisê Bitlisî ye, ev agahî wekê xeletiyê meşhûr di nava cîhana zanyariya dîroka edebiyata kurdî de berbelav bûye.

1.1. Leyla û Mecnûna Sewadî

Sewadî Leyla û Mecnûna xwe, wek ku me li jorîn jî gotibû di sala 1758/9 a zayînî de li ser wezna erûzê ji behra hezecê bi qalibê “Mef’ûlû mefa’ilun fe’ûlun” nivîsiye. Ew qalib qalibekî berbelav e ji bo nivîsîna mesnewiyan. Ev berhema Sewadî cara ewil ji aliyê M.B Rûdenko bi wergera wê ya rûsî û pêşgotinekê ve sala 1965an; cara duyê sala 1999an bi amadeyîya Selman Dilovan û tîpgrêhêziya M.Reşît Irgat ve ji nava weşanên Nûbiharê; cara sêyê jî bi amadekariya T.Î Doskî ve sala 2004an ji nava weşanên Spîrezê ve hatiye çapkirin (Kurdo, 1992:123; Adak, 2014:110). Herî dawî jî sala 2015an Parviz Jahany wek teza lîsansa bilind li ser destxet û nûsxayên *Leyla û Mecnûna Sewadî* xebateke edîsyon-krîtîkê pêk înye, û ew xebat ji nav *Weşanên Sîtavê* çap bûye.⁶ Herwisa destxetên *Leyla û Mecnûna Sewadî* li nav Koleksiyona Destxetan a Aleksandr Jaba⁷ jî peyda dibin.⁸ Li gor xebat û analîzên Adak (2018) aşkere dibe ku *Mela Mehmûdê Bazîdî* ji wê destxeta di koleksiyonê de (wate Kurd 30) bi awayekî peşxanî werger/adaptasyonek kirîye (bnr. Kurd 31 ya Koleksiyona Jaba).

Jîmar	Destnivîs	Dîroka Îstinsaxê	Cihê Îstinsaxê
1.	Kurd 30	Navbera 1759-1857an	?
2.	Destnivîsa Nûbiharê	1286/1870	?
3.	Remezane Kurê Seyîd Silêman	1980	Rojava
4.	Mela Nûrullahê Godîşkî	1981	Tetwan
5.	Mela Ehmed Yalar	Navbera 1970-1990î	Diyarbakir
6	Mela Zeynelabîdîn Amîdî	1992	Diyarbakir

Tablo 2. Destnivîsên Leyla û Mecnûna Sewadî: Tarîx û Cihên Istinsaxkirina Wan
Çavkanî: Abdurrahman Adak “Analîzeke Kodîkolojîk li ser Leyla û Mecnûnên Sewadî, Bazîdî û Fuzûlî di Koleksiyona A. Jaba ya Destnivîsên Kurdî de”. Şarkiyat 10 / 3. r.1209.

Di çapa Rûdenko de metin ji 20 serenav û 740 malikan pêk tê (Kurdo,1992:124); çapa Nûbiharê ji 20 serenav û 771 malikan pêk tê; xebata Parviz Jahany jî ji 23 sernav û 779 malikan pêk tê (Jahany, 2015:51). Wisa diyar e ku berhema Sewadî li gorî Leyla û Mecnûnên bi zimanên din gelek kurttir e. Bo nimûne *Leyla û Mecnûna Nîzamiyê* Gencewî ku bûye çavkaniya gelek mesnewiyên *Leyla û Mecnûnên* li pey xwe, ji 45 sernav û 4718 malikan pêk tê, herwisa *Leyla û Mecnûna Fuzûlî* jî ji 31 sernav û 3035 an 3086 malikan pêk tê (Kırlangıç, 2008:57;

6 Ji bo vê berhemê bnr. Pervîz Cîhanî (Amd.). *Leyla û Mecnûna Sewadî*, 2021, *Weşanên Sîtav*: Wan.

7 Ji bo Koleksiyona A. Jaba a Destxetên Kurdî bnr. Mustafa Öztürk. Koleksiyona Aleksandre Jaba ya Destnivîsên Kurdî (Vekolî&Saloxdan). 2017. Diyarbakir: Lîs.: Subaşı, K. (2020). Destnivîsên Mecmû'eyên Kurd (21-22-47) ên di Koleksiyona Alexandre Jaba de (Nûbar û Eqîdeya İmanê). *Kurdiyat*, (1), 23-44. DOI: 10.5281/zenodo.3895042

8 Ji bo danasîna destxetên Leyla û Mecnûna Sewadî ên di Koleksiyona A. Jaba bnr. Abdurrahman Adak. “Analîzeke Kodîkolojîk li ser Leyla û Mecnûnên Sewadî, Bazîdî û Fuzûlî di Koleksiyona A. Jaba ya Destnivîsên Kurdî de”. *Şarkiyat* 10 / 3 (August 2018): 1197-1222. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.443978>

Ayan, 2014:7; Jahany, 2015:83). Ji ber vê kurtbûna Leyla û Mecnûna Sewadî hinek zanyar jê ketine gumanê ku ew kurteyek be ji Leyla û Mecnûnên din, bi taybetî jî ya Nîzamî. Lê belê wek ku Kurdo (1992), Jahany (2015) û Sönmez (2020) jî dest nîşan dikin herçend hevbeşiyên berhema Sewadî digel ya Nîzamî û berhemên Mektêbî û Hatîfî hebin jî, nabe ku ew kurteyê ji wan berheman be lewre hinek serenav û lehengên wisa hene di Leyla û Mecnûna Sewadî de ku di hîç yek berhemên din ên mesnewînsên navborî de cih nagirin.

Jimar	Çap	Cih û Sala Çapê	Jêderên Wan
1.	M. B. Rudenko	Moskow 1963	Destnivîsa arşîva Jaba (Kurd 30)
2.	Nûbihar (Selman Dilovan)	Îstanbul 1999	Destnivîsa Nûbiharê (1286/1870)
3.	Tehsîn Î. Doskî	Hewlêr 2004	-Çapa Rudenko -Çapa Nûbiharê (Reşîd Irgat & Selman Dilovan) -Destnivîsa Remezanê Kurê Seyîd Silêman
4.	Parviz Jahany [Perwîz Cîhanî]	Mêrdîn 2016 [Wan 2020]	-Destnivîsa arşîva Jaba (Kurd 30) -Çapa Nûbiharê (Reşîd Irgat & Selman Dilovan) -Çapa Tehsîn Î. Doskî -Destnivîsa Mela Nûrullahê Godîşkî -Destnivîsa Mela Zeynelabîdîn Amidî

Tablo 3. Çapên Leyla û Mecnûna Sewadî digel Jêderên Wan

Çavkanî: Abdurrahman Adak “Analîzeke Kodîkolojîk li ser Leyla û Mecnûnên Sewadî, Bazîdî û Fuzûlî di Koleksiyona A. Jaba ya Destnivîsên Kurdî de”. Şarkiyat 10 / 3. 1205-1206.

1.2. Lehengên Leyla û Mecnûna Sewadî

Mecnûn (Qeys), Leyla, Dayik û Bavê Leylayê, Dayik û Bavê Mecnûn, Ibnîselam, Newfel, Şivanê Ibnîselam, Axayê Newfel

1.3. Kurteya Leyla û Mecnûna Sewadî

Wek piraniya mesnewiyên din, Leyla û Mecnûna Sewadî jî bi beşa tevîd û mûnacaatê dest pê dike, ev beşa hanê ji 34 malikan pêk tê. Sewadî di vê beşê de wek hemî mesnewiyên li ser mijarên yekbûna Xwedê, felsefeya afirandinê û mijarên tewhîdê disekine.

Fêhrîstê kitabê navê me’ibûd

Qeyyûm û qedîm û heyî û mewcûd

[Sewadî, b.1 (Jahany, 2015:98)]

Bêşibh û êisal û 'edl û xaliq
Sazindeyê mumkinat û faliq
[Sewadî, b.2 (Jahany, 2015:98)]

Di beşa duyem de ne'et, medh û senayên pêxemberê Îslamê Hz. Muhammed hene. Di vê beşê de tiştê balkêş ew e ku berevajiyê mesnewiyên ehli sûnetê, li şûna pesnê çaryaran, ango çar xelifeyên reşîd ên îslamê, pesnê 12 îmamên ehli şîa tê kirin. Ji ber vê yekê hinek zanyar li ser mezheba Sewadî ketine gumanê (Jahany, 2015).

Di beşa sêyem de sebebî telîfa mesnewiyê hatiye vegotin. Li gor agahiyên ku em ji vê beşê hin dibin, di demsala biharê de dema Sewadî di koşka xwe de rûniştîbûye, mîrziyekî bi navê Ebdullah Xanê kurê Emînê Yûsîfê rehmetî tê ba wî û ew li gel hev suhbetê diken. Ew mîrza ji Sewadî daxwaz dike ku ji bo wan çîroka Leyla û Mecnûnê bi kurdî amade bike, ji ber ku ew bi farisî nizanin. Em têdigejîjin ku motîvasyona helbestkarî ya nivîsîna vê mesnewiyê daxwaza wî mîrziyê ye ku wisa hatine honandin:

Pirsî mi ji wî muradê meknûn
Go: muxteserek ji Leyl û Mecnûn
[Sewadî, b.130 (Jahany, 2015:114)]

Kurdî tu wezin kî da bizanîn
Lew em çu bi farisî nizanîn
[Sewadî, b.131 (Jahany, 2015:114)]

Sewadî di beşa çaran de êdî dest bi vegêrana çîrokê dike. Di vê beşê de, destpêka çîrokê, wate dia û lawayên zilamekî ereb ê bê zarok, qebûlbûna diayên wî, jidayikbûna Qeysî û zarokatiya wî ya ewil tê vegêran. Wek piraniya mesnewiyan, Sewadî jî dibêje ku wî ev çîrok ji raviyekî, ango çîrokbêjekî guhdar kiriye:

Rawiyê 'ezizê xweşriwayet
Ev qisse weha kir riwayet
[Sewadî, b.145 (Jahany, 2015:117)]

Ji beşa pêncan heta beşa dehan, di pênc beşan de sûnetbûna Qeysî; çûna wî ya mektebê û dîtîna Leylayê; evîndariya wan; hevdiîtinên wan yên li mektebê û derveyî mektebê û hîlesaziyên wan ên ji bo hevdiîtinê; aşkarebûna evîna wan; şîretên dayika Leylayê; înkarkirina Leyla û hebskirina wê li malê û tenêmayîna Qeysî ya li mektebê tê vegêran.

Beşa dehan xaleke werçerxê ye ji bo çîrokê. Lewre di vê beşê de Qeys ji tenêtiyê û bê Leylabûnê gelek dilteng dibe û ji bo dîtîna wê cilên xwe digûhere, xwe wekî korekî dike û rêya mala Leylayê digire. Her du evîndar demeke kurt hev dibînin, lê belê piştî xelkê malê pê dihesin û wî ji wê derê diqewirînin, ew jî rût û

xas dikeve kolanan û rêya çol û çiyayan digire, xelk ji ber wan hal û hewalêd wî navê Mecnûn lê dikin:

*Tazî dibezi di nav zukakan
Xelk lê fekirîn ji her şubakan*

*Etfal(i)nbi pey ketin bi zerban
Dane bi ber û şelan û derban*

*Dîwaneyê 'eşqê bû bi yekcar
Ruswayê mehelli û sûk û bazar*

*'Amê li wî kir zebandirazi
Mecnûn leqeba wî kirine gazî*

[Sewadî, b.307-310 (Jahany, 2015:138-139)]

Beşa yanzdehan a Leyla û Mecnûna Sewadî xwedî gelek taybetmendiyên ku di Leyla û Mecnûnên Nîzamî û Fuzûlî de nînin. Di vê beşê de bavê Mecnûnî diçe çiyayî da ku wî vegerîne malê, lê Mecnûn li gel bavê xwe nayê. Li ser vê yekê bavê wî bi tena serê xwe tê û li dermanê dînbûna Mecnûnî digere, melayek dibêjê here ji axa taxa Leylayê hinek kilê çavan çêbike û pê çavê Mecnûnî kil bike, babê wî bi ya wî melayî dike. Piştî kildayîna çavan Mecnûn piçekê baş dibe, vedigere mala bavê xwe. Paşê babê wî, wî dibe hecê da ku piçekê dilê wî rihet bibe, lê belê li wê derê Mecnûn daxwaza zêdebûna derdê eşqa xwe dike. Li ser vê yekê bavê wî êdî hêviyên xwe jê dibire û dest jê dikêşe.

Di beşa danzdehan de malbata Mecnûnî diçin xwazginiya Leylayê lê belê destvala vedigerin. Di beşa sêzdehan de Mecnûn piştî bihîstina nedayîna Leylayê hêj dîn û hartir dibe, û dîsa rêya çol û çiyayan dide ber xwe. Di rê de du kesan dibîne ku di gerdena yekî de zîncir heye û yê dî jî wî radikêşîne, bi pîrsa Mecnûnî diyar dibe ku ew du xwîndar in, yê xwedanê xwînê yê qatil zîncir kiriye, pê parsê dide kirin da ku heqê xwîna xwe jê wergire. Li ser vê yekê Mecnûn dibêje jixwe parsektî karê dîn û şêta ya, min zîncir bike li şûna wî da ku ez bo te zêdetir pereyan berhev bikim. Ew kesê xwedanê xwînê vê yekê qebûl dike û Mecnûnî girê dide, paşê mal bi mal digerin heta têne derê mala Leylayê, li wê derê Leyla Mecnûnî nas dike û her du evîndar piçekê pêk ve şa dibin, lê belê xelk dîsa pê dihesin û Mecnûnî ji wê derê der dikin. Li vê beşê cara duyê em tebdîlî qiyafetê, ango veguherîna libasan dibînin di Leyla û Mecnûna Sewadî de.

Di beşa çardehan de bavê Mecnûnî dîsa tê da ku şîretan lê bike, lê belê rastî bûyerake ecêb tê. Gava suhbeta xwe de dibîne ku xwîn ji estê Mecnûnî tê, bavê wî jê dipirse ka ew çi xwîn e, Mecnûn dibêje ew ne xwîna min e, ew ya Leylayê, miheqeh niha destê wê birîn bûye, lewma xwîn ji destê min tê.

Di beşa panzdehan de axayekî ereb ê bi navê Ibnîselam dibe talibê Leylayê û ji bo xwazgîniyên wê, komekeke giregirên êla xwe dişîne malbava Leylayê. Di

beşa şanzdehan de paşayekî bi navê Newfel, ji axayekî xwe serbihoriya Mecnûnî dibihîse, paşê Mecnûnî tîne ba xwe, cilên paqij didê û axayekî xwe dişîne malbava Leylayê da ku wê ji bo Mecnûnî bixwaze, lê belê bavê Leylayê dibêje Mecnûn yekî dîn e, û keça xwe dîsa nadê. Li ser vê yekê Newfel bi eskerekî giran diçe ser êla bavê Leylayê, wan têk dibe, lê belê Mecnûn naxwaze navê şikestinê li pey bav û eşîra Leylayê bikeve, lewre diayan dike da ku eskerê Newfel têk biçê. Diaya wî tê qebûlkirin, eskerên bavê Leylayê, Mecnûnî di şerfî de dîl dikin û Newfelê ji bo aştîyê didin zorê, li ser van bûyeran Newfel jî li miqabilî Mecnûnî peyman aştîyê girê dide.

Di beşa hevdehan de daweta Ibnîselam û Leylayê tê kirin, lê belê Leyla dibêje Ibnîselamî ku periyek aşıqê wê ye û nahêle kes nêzikê wê bibe, bi vî awayî xwe ji Ibnîselam xilas dike û bo wî jinîtiyê nake. Di beşa hejdehan de, Mecnûn ji şivanekî hevalê xwe ku şivanekê Ibnîselam e, daxwaz dike ku pezekî serjê bike û postê wê bike eyar û li wî bike da ku ew xwe di nav pezan de veşêre û bê ber mala Leylayê. Şivan bi ya wî dike, Mecnûn jî tê ber mala Leylayê. Paşê Leyla wî nas dike û heta spêdê li gel hev dimînin. Di vê derê de, cara sêyem em rastî tebdilî qiyafetê tîn di Leyla û Mecnûna Sewadî de.

Di beşa nozdehan de bavê Mecnûnî dimire, piştî şînê Leyla nameyekê bo sersaxiya wî dişîne, têde şîretan lê dike û bo wî dilrihetiyê dixwaze. Di beşa bîstî de dayika Mecnûnî diçe ba wî da ku lê şîretan bike û wî vegeşîne malê, lê belê Mecnûn bi ya wê nake û venagere. Li ser vê yekê dayika wî jî nexweş dibe û dimire. Mirovên wê tîn wê ji çiyayî diben û bo wê gunbetekê çêdikin. Paşê Mecnûn wê gunbetê dibîne û dizane ku ya dayika wî ye, pê dihesê êdî li darê dinyayê bi tenê maye. Di beşa bîst û yekan de Ibnîselam pê dihesê ku Leyla ji ber eşqa Mecnûnî nayê ba wî. Li ser vê yekê ew biryara kuştina Mecnûn dide û bi çek û sileh diçe ser çiyayî, lê belê heywanên wehş û kovî yên ku li dor Mecnûnî kom bûyîne, li Ibnîselam werdibin û wî dikujin.

Di beşa bîst û duyan de, Leyla dibihîse ku mêrê wê miriye, paşê ji bo Mecnûnî xeberekî dişîne da ku bê ba wê. Piştî Mecnûn tê, ew her du evîndar pêk ve şa dibin, lê belê piştî wan hemî xweşyan, Mecnûn dîsa daxwaza çûyîna ser çiyayî dike. Li ser vê yekê Leyla nexweş dikeve û ji derdê evînê dimire. Di beşa dawî de li ser bihîstina mirîna Leylayê, Mecnûn bêhiş dikeve, çend rojan wisa dimîne, paşê tê ser gora Leylayê û li wê der ew jî dimire. Piştê wan her du evîndaran li kêleka hev binax dikin. Çîroka Leyla û Mecnûnê ya ku di mesnewîya bi navê Leyla û Mecnûna Sewadî de tê vegêran, kêr zêde bi vî awayî ye. Niha jî em berê xwe bidin Leyla wû Mecnûna Fuzûlî û bibînin ka wî ev çîrok çawa honandiye.

2. Fuzûlî û Berhemên Wî

Li gorî çavkaniyan Fuzûlî li derdora Bexdayê, bi ihtimaleke mezin li Kerbelayê hatiye dinyayê (Kırlangıç, 2008:56). Li ser sala ji dayikbûna wî îxtilaf hene lê belê sala mirîna wî 963 hicrî ye ku miqabilê 1556ê mîladî tê (Ayan, 2014:9).

Fuzûlî ji bo gelek desthilatdar û hikûmdarên dewra xwe, bo mînak Qanûnî Siltan Silêman (m. 1566), Şah Îsmailê Safewî (m.1524), waliyê Bexdayê Îbrahîm Xan Mûsûlî qasîde nivîsîne, lê belê ti caran nebûye helbestkarê asta yekem ê qesr û dîwanan (Kırlangıç, 2008:56). Fuzûlî edîbekî berhemdêr e, bi giştî 15 berhemên menzûm û mensûr nivîsandine. Ji bilî mesnewî û qasîdeyên serbixwe, wî bi sê zimanan, ango Farisî, Tirkî û Erebi dîwanên mireteb pêk îname (Karahan, 1996: 240-46).

2.1. Leyla wû Mecnûna Fuzûlî

Mesnewiya *Leyla wû Mecnûna* Fuzûlî yek ji mesnewiyên herî berbelav ên edebîyata Îslamê û tirkî ye. Heta niha di nav kulîyatan de an jî serbixwe bi alfabe-yên erebî û latînî bi dehan caran hatiye çapkirin. Herwisa bo zimanên ermenî, rûsî, almanî, inglîzî, spanyolî hatiye wergerandin û çapkirin (Pala, 2003: 162-64).

Leyla wû Mecnûna Fuzûlî bi temamî ji 3035 û li gorî hinek çavkaniyan jî ji 3086 beytan pêk tê (Ayan, 2014). Fuzûlî jî *Leyla wû Mecnûna* xwe bi qalibê berbelav ê mesnewîyan, ango bi wezna erûzê ji behra hezecê bi qalibê “Mef’ûlû mefa’ilun fe’ûlun nivîsiye. Fuzûlî bi dîbaceyeke pexşankî dest bi mesnewiya xwe dike. Di nava mesnewiyê de bi rêzê ve ev cureyên nezmê hene: 3 çarîn (rûbaî); 3 qesîde ku yek tewhîd e, yek ne’eta pêxember e, yek jî pesnê Qanûnî Siltan Silêman e; 24 xezel hene ku 9 lib ji wan li cihên guncav hatine vegotinê, 5 lib ji devê Mecnûn û 5 lib jî ji devê Leylayê hatine vegotin; 2 mûrabbî ku yek nameya Mecnûnî ye ji bo Leylayê û yek jî bersiva Leylayê ye ji bo Mecnûnî (Ayan, 2014:13). Ev hemî jî di bin 35 serenavan de hatine pêşkeşkirin.

2.2. Lehengên *Leyla wû Mecnûna* Fuzûlî

Mecnûn (Qeys), Leyla, Dayik û Bavê Leylayê, Dayik û Bavê Mecnûn, Ibnisela, Newfel, Şivanê Ibnisela, Axayê Newfel, Zeyd

2.3. Kurteya *Leyla wû Mecnûna* Fuzûlî⁹

Li gorî rêza bûyeran, kurteya *Leyla wû Mecnûna* Fuzûlî bi vî awayî ye: Serokeşîrekî ereban mirovekî bê kur e. Ji bo ku kurekî wî çêbibe, ew gelek diayan dike û edaq û qurbanan dide. Dawiyê de kurekî wî reîsî çêdibe. Navê wî Qays lê dikin. Dema kurik tê wextê sinetê, wî sinet dikin û paşê dişînin mektebe. Li mektebê kurik û keçik li bi hev re dixwînin. Dilê Qays li mektebê dikeve keçikeye bi navê Leylayê. Leyla jî dil dide Mecnûnî. Ew her du diidar li mektebê hev du dibînin û hinek hîlebaziyan dikin da ku li derveyî mektebê jî hev bibînin. Evîndariya wan midehekê bi vî awayî berdewam dike. Lê paşê evîna wan li nava xelkê deng vedide. Li ser vê yekê dayika Leylayê nesîhetan lê dike da ku wisa neke û malbata

9 Ji bo vê kurteyê ev nûsxeya xebatê wek bingeş hatiye wergirtin: Fuzûlî, Leylâ ve Mecnûn, Haz. Mehmet Nur Doğan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78423/fuzuli--leyla-ve-mecnun.html>).

xwe rûreş neke. Herçend Leyla evîna xwe înkâr bike jî, ew jî mektebê te wergirtin û li malê tê hepskirin.

Qays û Leyla rojekê li kolanê hev du dibînin û her du jî ji hiş diçin. Hevalên Leylayê wê hişyar dikin û dibin malê, paşê Qays jî tê ser hemdê xwe û dibin û ku Leyla ne li wê derê ye. Li ser vê yekê bo bavê xwe xezelekê dinivîse û berê xwe dide çol û çiyayan. Qays êdî bûye Mecnûn, wate şêr û dîn. Bavê Mecnûnî li dûv diçe, wî nesîhet dike da ku wî vegeftinê malê, lê Mecnûn bi ya wî nake. Bavê Mecnûnî, wî ser da dibe û dibêje Leyla bi mêvanî hatiye mala me û Mecnûnî li gel xwe dibe malê. Li malê dayik û bavê Mecnûnî dîsa nesîhetan lê dikin, lê paşî bi neçarî diçin xwazginiyên Leylayê. Bavê Leyla, qedrê mêvanên xwe digire lê keça xwe nade wan û dibêje kurê we yekî dîn û mecnûn e, ma kî keçên xwe dide dînan.

Ji bo tedawîya Mecnûnî, li ba hekîm û meleyan, şêx û remildaran li dewayê tê geryan, paşê wî dibene hecê da ku diayan bike û ji derdan xilas bibe. Lê berevajî vê yekê, Mecnûn zêdebûna evîna xwe û derdê xwe dixwaze. Li vê derê Fuzûlî ji devê Mecnûnê vê xezele jêrîn a navdar dide gotin:

*Yâ Rab belâ-yî ışk ile kıl âşînâ meni
Bir dem belâ-yî ışkden etme cüdâ meni¹⁰*

(Fuzûlî, Leyla ve Mecnûn, r.74. b.1130)

Li ser vê yekê bavê wî hêviyên xwe ji Mecnûnî dibire, Mecnûn jî li ser rêya vegeftinê ji bo çol û çiyayan xezelan dibêje, dibe hevalê teyr û tûyûr û heywanên kovî. Leyla jî ji derdê evîne dinale û êşa dilê xwe ji bo eşyayên derûdora xwe vedibêje, bi şev bi dizika ve derdikeve derve û derdê xwe ji bo heyvê dibêje, li gel ba û bagerê suhbetê dike.

Kesek bi navê Newfel navê Mecnûnî dibihîze û diwaze alîkariya wî bike. Bi rêya axayekî xwe Leylayê ji bo Mecnûnî dide xwestinê, lê bavê Leylayê wê nadenê, li ser vê yekê Newfel eskerê xwe dişîne ser êla bavê Leylayê û kêmbûnê ku wan têk bibe, lê belê Mecnûn diayan dike da ku êla Leylayê têk neçe û navê têkçûyîne nekeve ser navê bavê Leylayê. Piştî ku Newfel vê yekê dibihîze dev ji Mecnûnî berdide. Di vê navberê de dewlemendekî bi navê Ibselam dibe talibê Leylayê, û wê ji dayik û bavê wê dixwaze, û ew jî Leylayê didin Ibselamî.

Rojekê Mecnûn li çiyayî rastî du kesan tê; zilamekî pîr, zilamekî dî wekî koleyan zincîr kiriye, Mecnûn jê dipirse ka ew çî kes in. Ew dibêjim em du heval in, û xwe wekî xwîndaran nîşan didin û bi vî awayî parsekiyê dikin û debara xwe dikin. Mecnûn dibêje heke hûn min zincîr bikin ez dê ji bo we zêdetir pereyan berhev bikim. Ew jî vê pêşniyazê qebûl dikin û Mecnûnî zincîr dikin û mal bi mal

¹⁰ Ya Rebbî bi derde evine min bike zana
Qet rojekê jî derdê evîne min neke cuda

digerînin heta tèn ber mala Leylayê. Gava Leyla dengê Mecnûnî dibihize, derdikeve derve û ji bo hevdu xezelan dixwînin. Paşê Mecnûn dîsa vedigere çolê.

Êdî amadekariyên daweta Ibselam û Leylayê dest pê dikin. Leyla ji vê yekê gelek aciz e. Di dawiyê de dawet çê dibe. Lê belê Leyla nahêle Ibselam nêzikî wê bibe û dibêjê di zarokatiya xwe de periyekê hez ji min kiriye û gotiyê heke tu bi mirovekî re bizewicî ez dê we her duyan bikujim. Li ser vê yek Ibselam ji Leylayê dûr dikeve û dest nade wê.

Li vir lehenegekî bi navê Zeyd tevî çîrokê dibe û agahiyên daweta Leylayê digehine Mecnûnî. Mecnûn nameyeke gazindê ji bo Leylayê dişîne. Leyla di bersiva xwe de dibêje ku ew hêj dildarê wî ye û nehêlaye ku Ibselam dest bide wê.

Di vê navberê de bavê Leylayê ji serokê eşîra xwe biryara kûştina Mecnûnî derxistiye. Bavê Mecnûnî diçe çiyayî da ku vê agahiyê bidê. Li wê derê gava lê nesihetan dike, dibîne ku xwîn ji destê Mecnûnî tê. Jê dipirse ka ew çî hal e. Mecnûn jî dibê ew ne xwîna min e, miheqeq niha destê Leylayê birîn bûye, ev xwîna wê ye. Li ser vê bûyerê bavê Mecnûnî terka wî dike û vedigere malê û piştî çend rojan jî emrê Xwedê dike.

Piştî mirina bavê xwe, Mecnûn dîsa dikeve çolan. Rojekê dibîne ku sûretê wî û yê Leylayê li ser kevirekî hatiye nexşandin. Mecnûn zûka diçe û sûretê Leylayê jê dibe lê yê xwe dihele ser kevirî. Dema sedemê vê jê dipirsin, Mecnûn dibêje, nebaş e ku dildar aşkere bibe, dildar di dilê aşiqî de ye, kakilê aşiqî ye.

Di vê navberê de Zeyd ji Leylayê nameyan tîne, Mecnûn jî bersivan dinivîse û di nameyeke xwe da nifninan li Ibselam dike û mirina wî dixwaze. Diayên wî tèn qebûlkirin û Ibselam dimirî. Leyla bi hêceta vê mirinê gelek digire, lê eslê xwe de ne ji bo mirinê, lê ji ber evîna Mecnûnî dinale. Piştî mirina mêrê xwe Leyla vedigere mala bavê xwe.

Leyla rojekê Mecnûnî di rê da dibîne û ew û Mecnûn xezelan davêjine ser ber hev. Ji van xezelan Leyla têdigehe ku Mecnûn ji evîna mecazî derbas bûye evîna îlahî. Li ser vê yekê Leyla mirina xwe dixwaze û diaya wê tê qebûlkirin û ew dimire. Gava Mecnûn dibihîze ku Leyla miriye, xezelan dixwîne û tê ser qebrê wê û ew jî li ser qebrê Leylayê jiyana xwe ji dest dide. Wî jî li kêlaka Leylayê binax dikin. Zeyd her dem tê û sexbêriya her du meqberan dike. Rojekê di xewna xwe de dibîne ku Leyla û Mecnûn li nava beheştê ne û bi hizaran kes xizmeta wan dikin.

3. Wekhevî û Cudahîyên Naverokî yên Her du Mesnewîyan

Li gor Kirlangîç (2008:62), Fuzûlî di nivîsana Leyla wû Mecnûna xwe da gelek di bin bandora Nîzamî de maye. Herwisa Parviz Jahany (2015) dibêje ku Sewadî jî gelek di bin bandora Nîzamî de maye; ji ber vê yekê *Leyla wû Mecnûna* Fuzûlî û *Leyla û Mecnûna* Sewadî ji gelek aliyan ve hevbeş in, lê belê cudahiyên van her du mesnewîyan jî hene ku her yekê ji wan bi taybetî dike malê

berhemdarê xwe. Di esasê xwe de li gor agahiyên Jahany (2015), Sewadî *Leyla û Mecnûna* xwe bêtir li ber *Leyla û Mecnûnên* bi farisî, bi taybetî li ber yê Nîzamî, Hatîfî û Mektêbî nivîsîne; herwisa Kîrlangîç (2008) dibêje ku Fuzûlî jî ji heman mesnewiyên bi farisî sûd wergirtine. Lewre mirov dikare bibêje ku em nizanin ka Sewadî, *Leyla wû Mecnûna Fuzûlî* xwendiyê, lê belê wisa diyar dibe ku hem berhema Sewadî hem jî ya Fuzûlî di bin bandora *Leyl û Mecnûnên* bi farisî de hatine nivîsîn û bi wî awayî jî ew hevbeşiyên wan derdikevin meydanê (Sönmez, 2020).

Wekî cudahîyeke eşkere mirov dikare dibaceya pexşankî ya *Leyla wû Mecnûna Fuzûlî* nîşan bide ku wê berhemê dike berhemeke serbixwe. Di berhema Sewadî de dibaceyeke bi wî rengî ya pexşankî nîne. Digel hindê jî mirov dikare ji hin alîyan ve beşên sebebî telîfê yê *Leyla wû Mecnûna Fuzûlî û Leyla û Mecnûna Sewadî* bişîbîne hev. Sebebî telîfa Sewadî daxwaza mîrîzayekî ye ku dixwaze vê çîrokê bi kurdî bixwine; sebebî telîfa Fuzûlî jî daxwaza hinek zanayên wê dewrê ne ku dixwazin vê çîrokê bi zimanê tirkî bixwînin. Motîvasyonê her du helbestkaran jî bo nivîsana mesnewiyeke bi vî rengî dişîbin hev:

Kurdî tu wezin kî da bizanîn
Lew em çu bi farisî nizanin
[Sewadî, b.131 (Jahany, 2015:114)]

Leylî Mecnûn Acemde çohdur
Etrêke ol fesâne yohdur¹¹
(Fuzûlî, *Leyla ve Mecnûn*, r. 29, b.421)

Gava mirov ji aliyê hejmara malikan lê dinêre, *Leyla û Mecnûna Sewadî* (779 malik) li gorî ya Fuzûlî (3086 malik) gelek kurt e. Dîsa jî di mesnewiya Sewadî da hema bêje hemî mijarên çîroka *Leyla wû Mecnûna Fuzûlî* hene, heta hinek mijar li ser wê hatine zêdekirin û cihê hinekan hatiye guherîn. Bo mînak di *Leyla û Mecnûna Sewadî* da bavê Leylayê wê nadete Mecnûnî û sedemê vê yekê jî nabêje, lê belê di *Leyla wû Mecnûna Fuzûlî* da dibêje ku ew ji ber dînbûna Mecnûnî keça xwe nadê. Dîsa di *Leyla û Mecnûna Sewadî* de ew her du kesên parsek, bi rastî jî xwîndarên hev in; lê di ya Fuzûlî da ew di rastiyê da xwîndarên hev nînin, tenê ji bo parsekiyê wisa digerîn.

Ji aliyê teşeyê ve jî ve hem wekhevî hem cudahî hene di nava van her du mesnewiyan de. Bo mînak her du mesnewî jî bi qalibê “Mef’ûlû mefa’îlun fe’ûlun” hatine nivîsin. Sewadî jî serî heta binî ji yek cureyê nezmê, ango ji mesenwiye tenê sûd werdigire, lê belê Fuzûlî di nava mesnewiya xwe de cih dide qesîde, rûbaî û xezelan ku her yek ji wan cureyên nezman xwedî qalibekî cuda ne.

Dîsa wekhevîyeke her du mesnewiyan motîfa diayê ye, bi taybetî jî diayên Mecnûnî di gelek werçerxên herdu mesnewiyan derdikevin pêş û berê çîrokê

¹¹ Li nav *Eceman Leyla û Mecnûn* gelek in
Bi Tirkî ew efsane qet nînin

didin aliyekî din. Bo mînak, diaya Mecnûn ya li Hecê, diya wî ya ji bo babê Leylayê li hember şerê Newfel hwd. di her du mesnewiyan de motîfên hevpar in.

Encam

Çîrok an jî destana bi navê *Leyla û Mecnûnê* li nav gelên rojhilata navîn ên wekî Fars, Kurd û Tirkan de vegêraneke navdar e. Wisa jî ew çîrok bi destê helbestvanên edebiyata klasîk a wan gelan ve di şiklê mesnewiyên evînî de hatine honandin. Wekî naverok û temayên çîroka gelêrî, piraniya mesnewiyên bi zimanên cuda jî xwedan hevbeşiyên teşeyî, temayî û naverokî ne. Mesnewiya *Leyla wû Mecnûn* a Fuzûlî û mesnewiya *Leyla û Mecnûn* a Sewadî jî ji ber ku pala xwe didane heman çîroka gelêrî û kê m zêde mesnewiyên beriya xwe, nexasma yê bi farisî hatine nivîsandin, xwedan wekhevî û hevbeşiyên naverokî û tematik in. Lê belê hinek taybetmendiyên serbixwe hene ku her du mesnewiya jî dikin malê berhemdarê xwe.

1. Bo mînak hebûna dîbaceyeke pexşankî a *Leyla wû Mecnûna* Fuzûlî taybetmendîyeke serbixwe ye ku di berhema Sewadî de cih nagire. Hebûna wê dîbaceyê taybetmendîyeke aşkere dide berhema Fuzûlî û nixê wê bilind dike. Lê nebûna dîbaceyêkekê di *Leyla û Mecnûna* Sewadî de jî tiştekî berhema Sewadî kê m nake ji ber ku Sewadî bi xwe di beşa sebebê telîfê de armanca nivîsîna xwe aşkere dike.
2. Ferqeke din jî hejmara beytan e. Berhema Fuzûlî gelek dirêjtir e ji berhema Sewadî. Dîsa hema bêje hemû beş û temayên her du berheman wekî hev in. Ew jî nîşan dide ku her du berhem li ser bingeha çîroka *Leyla û Mecnûnê* ya folklorîk hatine nivîsandin.
3. Wekhevîyeke her du berheman lehengên çîrokê ne. Di berhema Sewadî de 10 leheng hene, lê di ya Fuzûlî de 11 leheng peyda dibin. Lehengê zêde Zeyd e.

Herî dawî dikare bê gotin ku *Leyla wû Mecnûna* Sewadî herçiqas piştî *Leyla wû Mecnûna* Fuzûlî hatibe nivîsandin jî, ew jîg elek alî û taybetmendiyên wekî teşe, naverok û honandina çîrokê ve xwe dîyar dike ku berhemeke serbixwe ye. Heke di navbera her du berheman de hevşibîni û hevparî hebin jî, ew ne taybetî van her du berheman e û di hemû mesnewiyên *Leyla û Mecnûnan* de peyda dibin.

Çavkanî

- Adak, A (2013). *Destpêka Edebiyata Kurdî ya Klasîk*. (Çapa Yekem). Stenbol: Weşanên Nûbihar
- Adak, A. (2014) Di Edebiyata Klasîk ya Kurdî de Mesnewiyên *Leyla û Mecnûnê*. *Wêje û Rexne* 3, 99-119.
- Adak, A. (2018). “Analîzeke Kodîkolojîk li ser *Leyla û Mecnûnê* Sewadî, Bazîdî û Fuzûlî di Koleksiyona A. Jaba ya Destnivîsên Kurdî de”. *Şarkiyat* 10 / 3, rr.1197-1222. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.443978>

- Jahany, P. (2015). *Leyla û Mecnûna Sewadî*. Teza Mastirê ya Çapnebûyî. Mardin: MAÜ. Enstîtûya Zimanên Zindî yên li Tirkiyeyê.
- Fuzûlî (2014). *Leylâ vû Mecnûn*. (6.Baskî). Haz. Hüseyin Ayan, İstanbul: Dergah Yayınları
- Fuzûlî. (Bêtarîx). *Leylâ ve Mecnun*. Amd. Mehmet Nur Doğan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78423/fuzuli--leyla-ve-mecnun.html>).
- Karahan, A. (1996). "Fuzûlî", TDV İslâm Ansiklopedisi, c.13, Ankara. ss.240-246. <https://islamansiklopedisi.org.tr/fuzuli> (12.12.2022).
- Kırlangiç, H. (2008). Nizâmî ve Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn Mesnevileri. *Nûsha* 8/27, 49-65.
- Kurdo, Q. (1992) *Tarixa Edebyeta Kurdî*. (2. Basım). Ankara: Özge Yayınları.
- Öztürk. M. (2017). Koleksiyona Aleksandre Jaba ya Destnivîsên Kurdî (Vekolî&Saloxdan). Diyarbekir: Lîs.
- Pala, İ (2003), "Leylâ vû Mecnûn", TDV İslâm Ansiklopedisi, c.29. Ankara. rr. 162-164. <https://islamansiklopedisi.org.tr/leyla-vu-mecnun> (12.01.2023).
- Pala, İ. (2006). *Divan Edebiyatı*. (9.Basım). İstanbul: Kapı Yayınları
- Sewadî (1999). *Leyla û Mecnûn*. (Çapa yekem). Amd. Selman Dilovan, Stenbol: Weşanên Nûbihar.
- Sönmez, N. (2020). Berawirdkirina Karektera "Newfel û Sehneyên Newfelî" di Leyla û Mecnûna Nîzamî û Sewadî da. *Mukaddime*, 11 (1), 74-96 . DOI: 10.19059/mukaddime.639721
- Subaşı, K. (2020). Destnivîsên Mecmû'eyên Kurd (21-22-47) ên di Koleksiyona Alexandre Jaba de (Nûbar û Eqîdeya Îmanê) . *Kurdiyat* , (1) , 23-44 . DOI: 10.5281/zenodo.3895042